Чыла элласе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лий!

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

АДРЕС: Йошкар-Ола, Марксовский урем, 45, „Ямде лий" редакций.

Первый созыв РСФСР Верховный Советын IV Сессийже

1 апрельыште, Кремлеш, 1-й созыв РСФСР Верховный Советын IV Сессийже почылтын. Сессийым РСФСР Верховный Совет председатель депутат А. А. Жданов почын.

Сессий тыгай ончышаш паша радамым ик йӱк дене пеҥгыдемден:

1. 1941 ийлан РСФСР-ын государственный бюджетшым пеҥгыдемдымаш.
2. Кумыщо ден нылымше сессий-шамыч кокла жапыште приниматлыме да РСФСР Верховный Советын пеҥгыдемдышаш, РСФСР Верховный Совет президиумын Указше-шамычым пеҥгыдемдымаш.

Первый вопрос дене докладым РСФСР финансе калык комиссар **А. А. Посконов** йолташ ыштен. Содокладым бюджетный комиссийын председательже депутат **И. А. Власов** ыштен.

4-ше классыште тунемше-шамычлан

Руш йылме дене письменный испытанийлан кузе ямдылалташ

Письменный испытанийлан (диктантлан) сайын ямдылалт шуаш манын, первояк туныктышын мӧҥгышкӧ пуымо чыла письменный заданийже-шамычым жапыштыже шукташ кӱлеш. Тидын деч посна тунемме правописаний правилым кызытак повторитлаш тӱҥалза. Тендан коклаште кажныжат шке тетрадьдам, утларакше диктовкан, изложениян да сочинениян тетрадь-шамычым ончен лекше. Шке пашаштыда эше ик гана ончен лекса — могай ошибкым те утларак ыштенда. Шарналтыза, нуно могай правилылан улыт, да тудо правило-шамычым эн ончычак повторитлен лекса. Но тидын дене паша ок пыте. Правилым шинчет гынат, садыгак ошибкым ыштен возет. Кӱлшӧ упражнений-

шамычым ошибкым ыштымым чарным ешкыда возыза. Мутлан, тендан тетрадьыште „ночь" мутым ошибка дене возымым чӱчкыдын вашлияш лиеш. Тиде мутым мягкий знак деч посна возеда, а „лещ" мутышто гын, мягкий знакым возеда, а тиде мутышто тудо ок кӱл. Афанасьев учебникыште § 15-ым ончалза да 97, 98, 99 ден 100 задача-шамычым шуктыза. Тыгай повторительный упражненийлан лӱмын тетрадьым ыштыза.

Нелырак мут-шамычым шкаланда изи словарьыш возен налаш да нуын кузе возалтмыштым шарнен шогаш кӱлеш. Тыгай мутлан, ударений почеш палаш лийдыме, безударный йоҥгыдо йӱкан мут-шамыч: **собака, калоша, вагон** да молат; ойлымыда годым прилагательный-шамыч чӱчкыдын верештыт, мутлан: деревянный, стеклянный, оловянный, письменный, обеденный, детский, советский, березовый, осиновый, ореховый; моло шуко мут-шамыч, кушто шипящий йӱк почеш мягкий знакым шындаш ок кӱл, але мӧҥгешла шындаш кӱлеш, мутлан: карандаш, сыч, нож, но рожь, мышь, учишь, учишься, беречь, беречься, отрежь, отрежьте.

Тыште тыланда шинчышашлык правописанийын чыла правилыже огытыл. Тыште эн нелыжым веле ончыктымо.

Раш: те эше первый классыште тунемме годсекак шинчен шогышаш улыда: еҥ-шамычын фамилийышт, лӱмышт, ачашт лӱм, ола, эҥер, ял-шамычын да молынат лӱмышт кугу буква дене тӱҥалыт; шипящий почеш „ы" огыл, а „и", „я" огыл, а „а" возалтеш; мягкий знак пич йӱкым пушкыдемдашлан мут покшелан да мучашеш шындалтеш. Мутлан: уголь—угольки, день—деньки.

Нылымыше классыште тунемме ий тӱҥалме годым те тунемында: корень йоҥгалтше пич йӱк дене тӱҥалеш гын, „из", „низ", „раз", „воз", „без", „чрез" приставкылаште „з" возалтеш (безграмотный), а соҥгыра пич йӱк дене тӱҥалеш гын, „с" возалтеш (беспомощный), да молат.

Тыланда препинаний знак-шамычымат: ой почеш точкым, йодыш, кычкыралтыш пале-шамычым, перечисляен кайме годым запятойым да кок точкым шынден моштышда кӱлеш.

Тунемме правило-шамычым кече еда повторятлыза. Тунам ӱшаненат кертыда: испытанийым сай эртареда.

А. Бедняков,
РСФСР Наркомпросысо школа-шамыч Государственный институтын старший научный пашаеҥже; филологический наукын кандидатше.

Те кузе ямдылалтыда

Испытаний марте ынде шуко кодын огыл.

Билетысе чыла йодышланат раш каласен пуашлан, мый испытанийлан шукертак ямдылалташ тӱҥалынам. Кажне кечын 2—3 шагат жапым ончыч каймые материал повторитлашлан ойырем. Нелырак верыште мом ом умыло гын, тетрадьыш возен наламат туныктышо деч йодам.

Испытанийым чыла предмет денат отлично сдатлаш шонем.

Карпов Миклай.
Волжский район,
Карайский НСШ, 5-ше класс.

Пуяльский начальный-школын (Оршанский район) отличник-ше-шамыч.

Фото **М. Чуршуковын.**

ВЛКСМ Обкомышто

Олимпиадым эртарыме нерген

3 апрельыште ВЛКСМ Обкомышто йоча творчествым ончымо олимпиадым эртарыме паша дене оргкомитетын заседанийже лийын. Оргкомитет олимпиадым эртарыме нерген мероприятий-шамычым пеҥгыдемден.

Йоча творчествым ончымо кокымшо республиканский олимпиада 1941 ий 28 июнь гыч 1 июль марте, районный ден оласе олимпиада-шамыч 1 май гыч 10 май марте, школа кӧргысӧ смотр 5 апрель гыч 1 май марте эрталтеш.

Районный, оласе, республиканский олимпиада почылтмылан йоча изобразительный искусствым да юный техник-шамычын пашаштым ончымо выставка организоватлалтеш. Школа кӧргысӧ смотрышто тыгай выставка эрталтеш.

Республиканский олимпиадыште 500 еҥ участвоватлышаш.

Олимпиадылан ямдылалтына

Мемнан школыштат йоча творчествым ончымо олимпиадылан ямдылалтмаш кая. Теве изо кружокын членже Володя Румянцев пиалан йоча-шамычын илышышт гыч темым налын сӱретым ямдыла. А Катя Давыдова гын пеш сай куштен мошта, тудо шке мастарлыкшым ончыктыш ямдылалтеш. Тудак моло йолташыже дене пырля тӱр-шамычым ямдыла. Хор кружокышто йоча-шамыч шуко марий муро-шамычым тунемыт. Драмкружок член-

шамыч декламацийым, ойлымашым лудын пуаш ямдылалтыт.

10 апрель марте ме школа кӧргысӧ шкенан творчествым ончымо выставкым эртарена, выступлений-шамычым ыштена. Эн сайжым районный олимпиадыш ойырена.

С. Савинов.
Звениговский район,
Шоленгерский начальный школа.

СССР СНК-ыште

„Сталинский премий лауреат" званийым установитлыме нерген

СССР Калык Комиссар-шамыч Совет Сталинский премийым налше наукын, искусствын, литературын деятельже-шамычлан да изобретательже-шамычлан „Сталинский премий лауреат" званийым присвоитлаш пунчалын.

Шахматный матч-турнир

23 март гыч Ленинградыште СССР-н шахмат дене абсолютный чемпионжо званийлан матч-турнир каен шога.

Шым тур дечвара Ботвинникын 4 очко да кок отложитлыме партий, Кересын — кум очко.

Семен Бойченкон у мировой рекордшо

27 мартыште Москва оласе Пролетарский районын бассейныштыже, СССР Спортын заслуженный мастерже орденоносец Семен Бойченко 100 метр дистанцийым брасс стиль дене иймаште у мировой рекордым ыштен. Тудын результатше—1 минутат 6,6 секунд.

У географический карта ден атлас шамыч

Тений 4 миллион утла экземпляр тӱрлӧ атлас-шамыч лукталтыт. 7—8 класслаште тунемше-шамыч первый гана атлас-шамычым налыт. Тугак 200 тӱжем физический глобус да 1 миллион 700 тӱжем экземпляр учебный географический карта лукталтеш.

Казань оласе пединститут.

Таджикский искусствын декадыже

12 апрельыште Москваште Таджикский искусствын декадыже почылтеш. Тиде декадыште пионер ден школьник-шамычат участвоватлаш тӱҥалыт. Нуно мураш, кушташ, шке национальный инструментышт дене тӱрлӧ мурым шокташ тӱҥалыт.

Декадыште 750 наре еҥ лийшаш.

Осоавиахимын 15 лотерейже

1941 ийыште XV Всесоюзный лотерейже лиеш. Билет-шамыч 1, 3, 5, 10 теҥгеаш лийыт. Билет шарыме срок—1 май гыч 15 август марте.

XV лотерей билет-шамыч дене 31.250.165 теҥге суммаш 310 250 выигрыш модалтеш. Тираж ноябрьыште лиеш

27

ГИМНАСТИКА ДЕНЕ ЗАНИМАТЛЫЗА

Паша ыштaш да родина аралаш сайын ямдылалташлан таза, ловкий, виян лияш кӱлеш. Тыгай еҥ лияшлан физический культура да спорт дене, эн ондакак гимнастика дене заниматлыман. Кажне пионер гимнастика, спорт, модыш дене заниматлышаш. Но тудо пайдам кондыжо манын, физический упражненийым кӱрылтде ыштыман.

Михаил Иванович Калинин шукерте огыл ойлен: „Физкультура дене ме мом ыштынена да тудын ончылан могай задачым шынденa?

Эн тӱҥжӧ—йоча - шамычым изишак физически закалитлаш, нуным утларак ловкийым да чытышым ыштaш, организованно строй дене кошташ, нуным сайын тӧрштылаш да курышталаш туныкташ".

Чыла тидым тунемашлан, кажне кечын гимнастика ыштымаш гыч тӱҥалаш кӱлеш.

Гимнастикым Владимир Ильич Ленин пеш йӧратен. Тудо тюрьмаште улмыжо годымат гимнастика дене занимaтлен.

Гимнастика дене Советский Союзын маршалже К. Е. Ворошилов да С. К. Тимошенко заниматлат. Гимнастикым кажне эрдене Советский Союзын Геройжо М. М. Громов, академик Богомолец ыштат. Йошкар Армийыште да Военно-Морской Флотышто боец-шамыч кажне кечын гимнастика дене занимaтлаш обязан улыт. Теат, йоча-шамыч гимнастика дене заниматлыза.

Эрдене мален кынелмекыда, форточкым почса. Тиддеч вара трусик да куштылго йол чием дене „зарядкыш" шогалза.

Эр гимнастика таклан огыл „зарядка" манылтеш. Тудо кеч могай ийготан еҥымат вий дене зарядитла, тазалыкым пеҥгыдемда. „Зарядкын" упражненийыштым тунемаш нелӧ огыл: тудым темдалан физкультура дене туныктышо, вожатый, пионер—гимнаст-шамыч ончыктышаш улыт. Книга да лӱмын лукмо листовка гыч шкеат тунемын кертыда. Эр зарядкым моштен ыштaшлан чыла упражнений-шамычым ончычак тунемаш кӱлеш.

Зарядка деч вара пӱйым эрыкташ да комнатный температуран вӱд дене кыдалке шумеш мушкаш. Кеҥеж велӧш, тунем шумекыда, йӱштӧ вӱд денат мушкаш лиеш—тиде темдам закалитла да могырланда куштылгым ышта. Школьный физический культура коллективлашке пурыза, гимнастика дене заниматлыза, курштaлмаш дене соревнованийыште участвоватлыза, яра жапдам южышто эртарыза—тунам тыланда тунемашат куштылго лиеш да Йошкар Армийыште служитлашат сайын ямдылалтыда.

Шошо шуэш, уремыште, пасуштат юж яндар. Пионерский отряд-шамычлан чыла шке пашаштым южышко кусарыман да спорт, модыш дене утларак заниматлаш тӱҥалаш кӱлеш.

Пионер - шамыч! Сайын тунемаш, активный физкультурник лияш—темдан эн тӱҥ задачыда. Тиде задача-шамычым Ленин семын, Сталин семын решатлаш ямде лийза.

Йошкар-Ола Пионер пӧртысӧ гимнастический кружок занятий годым. Фото М. ЧУРШУКОВЫН.

Ме физкультурым йӧратена

Мемнан школыштына физкультурный паша сай шындалтын. ГСО I ступень значоклан 93 тунемше, II ступень значоклан 39 тунемше нормым сдатлен. Ме вашке Ворошиловский стрелок значоклан нормым сдатлаш тӱҥалына.

Охотников, Чегаев да Царегородцев эн тале физкультурниклан шотлалтыт. Нуно кажне эрдене радио почеш физкультурный зарядкым ыштат.

Тунемше-шамыч гимнастика дене соревнованийлан виян ямдылалтыт.

Семен Рябинин.

Йошкар-Ола, Фельдшерско-акушерский школа.

ЮНЫЙ ШЕФ-ШАМЫЧЫН ВСЕСОЮЗНЫЙ СОРЕВНОВАНИЙЫШТ

ЛУ ЧОМАМ ОНЧЕНА

Ме „Вторая пятилетка" колхозышто илена. Мемнан колхозышто 13 йоча-шамыч самырык вольыкым шефыш налын ончат: 10 еҥже—чома-шамычым, кумытынжо—презым. Чыланат кажне кечын конный дворыш коштына, туштo чомам эрыктена, пукшена.

Краснов Алексей „Орлик" лӱман чомам 4 март гыч тӱҥалын пече гоч тӧрштылаш туныкта. „Орлик" 1 метр утла кӱкшытыш тӧршта.

Смирнов Йыван „Стрела" чомам шефыш налын. „Стрела" эше ик ияш велӧ, садлан первойрак шӧрмыч дечат лӱдеш ыле. Но варажым Йыван тудым нуктам шупшкедыме дене кошташ туныктыш, кызыт чома шӧрмычым куанен гына чия. Тугак „Стрела" омытам чияш, кычкалташ тунемеш.

Ветеринарный фельдшер Фурзиков да зоотехник Кошкин мыланна—юный шеф-шамычлан, самырык вольыкым ончымо да пукшымо нерген: кузе чома дек миймe, тудым эрыктыме, кузе сӱспаным чиктыме, чомам кӱкшытыш да кужытыш тӧрштылаш туныктымо, эрыктыме да моло нерген ныл лекцийым лудыныт. Ме нунын ончыктымышт почеш кажне кечын мом ыштымым дневникыш возена.

Май тылзыште колхозышто мемнан ончымо чоманам проверитлаш тӱҥалыт. Тудо кече мыланна пайрем лиеш. Ме сай результатыш шуын, Всесоюзный ял озанлык выставкыште участвоватлаш шонена.

Краснов Алексей, Смирнов Йыван.

Звениговский район, Кужмарский НСШ, 5-ше „А" класс.

Шефыш налме талгыдем

Шефыш налме талгыдем
(Чома ончылисе)
Йӧратен ончен куштем,
Лийже тале, писе.
Шкак пукшем йӱктем.
Шерам
Капшым кажне кечын.
Яндар южышко луктам
Кас йыда кудвечыш.
Толеш эркын рокмалтен
Веселан чакемже.
Чумыр капшым модыктен
Чӱчка талгыдемже.
Шога тудо ончылнем
Вуй нӧлтен, шинчалын.
Мыйже утыр куанем
Тудын вак ончалын.
Капше сылне, йытыра,
Тӱсшӧ — йылт аваже.
Ончыл йолжо ош шара,
Шем яндар оржаже.
Да кок йолжо ден руэн
Шуялта кӱш шӱжым.
Ару могыржым вӱчкен
Ниялтем мый вуйжым:
„Сайын куш тый, талгыдем,
Утыр чулымештын.
Кажне кечын пеҥгыдем,
Эше чот сылнештын.
Да эше мыят кушкам
Лийын тале, смелый.
Каена пырля тунам
Оролаш ме элым.
Если кишке керылтеш
Родина ӱмбаке,
Первый конный радамеш
Пурена атакыш.
Талгыдем, эл аралаш
Шого ямде лийын.
Шушаш бойышко лекташ
Пого шуко вийым!"

Антонов Ивук.

1941 ий март, Й-Ола.

Сталинский лауреат

Алексей Николаевич Бах 84 ияш. Тудо 60 ий утла кугу научный пашам ышта.

Кодшо курымын кокымшо пелыштыже самырык студент Алексей Николаевич революционный движенийыште участвоватлен. Тидлан тудым арестоватлат да ссылкыш колтат. Туддеч вара кугыжан жандарм-шамыч тудым эрыкым пуэн огытыл. Садланак тудо вес кугыжаныш каен да тушто 32 ий илен.

1917 ийыште гына тудо шке шочмо элышкыже толын кертын.

Алексей Николаевич шке научный пашажым эре общественный паша дене кылден толын. Шкенжын шарнымашыже тудо тыге ойла:

„Мый 12 ий пашам шолып ыштенам. Еҥын лабораторийже воктен эртен кайме годым химический реактиван пробиркым ужмат волноватлен ылем. Тунам мыйын наука верч кугун паша ыштыме шуын. Подпольышто улмо годымат научный паша верч чарныде шоненам, лабораторийыште шинчымем годым мыйын общественно-политический паша верч чон чот йӱлен.

Октябрьский революций гына мыйын шонымем шуктен. Советский власть лиймек мый научный пашам дене нӧлталтым да шке пашам пӱтынек социалистический строительствылан пуэнам".

Октябрьский революций деч вара первый кече гычак Алексей Николаевич центральный химический лабораторийым почшаш верч кучедалеш. Лабораторий варажым Л. Я. Карпов лӱмеш физико-химический институтыш савырнен. Алексей Николаевич чарныде тиде институтын директоржылан пашам ышта. Тиддеч вара тудо мемнан элыште первый биохимий институтым организоватла. А 1935 ийыште—СССР Наука-шамыч Академийын биохимий институтшо лиеш.

А. Н. Бах ужар растений-шамычын кузе углеродым поглощатлымыштым да усвоиватлымыштым палашлан шуко ий пашам ыштен. Тиде процесс гычак природышто органический вещества-шамыч образоватлалташ тӱҥалыт. Тудо окислительный процессым изучатлен да фермент нерген кугу пашам ыштен.

А. Н. Бахын окислительный процесс нерген учениййже тӱнямбал мучко чапым налын. Тиде учений мемнан ял озанлыклан кугу пайдам пуа.

Ме чайым чай пушеҥгын лышташыже гыч ыштaлтмым шинчена. Но чайын тамже, ароматше кушеч лиймым она пале. А вот тидыже сложный химический явлений, переработко деч вара иже лиеш. Тыгеужар чайный лист шем тӱсан чай лиеш да тудын тамжат, ӱпшыжат тамыле лиеш.

Академик Бахын туныктымыжо почеш чайный промышленностьышто чай перерабатыватлымашым научный шот дене ыштыме.

Шурно пырче ден ложашыштат химический явлений-шамыч лийын шогат. Тиде чылажат фермент манме усилитель дене лийыт.

Кугу урожайым пушо шыдаҥ уло. Но тыгай урлык шыдаҥ ложаш гыч сай киндe ок лий. Моланже пале: тыгай ложашыште фермент шуко уло. Руаш лугымо годым нуно белокын ятыр ужашыжым разлагатлат. Садланак сай кинде ок лий. Опытный киндe пыштыше - шамыч тыгай экшыкым пален налмекышт тӱрлӧ сорт ложашым иктыш варен лугаш тӱҥалыныт.

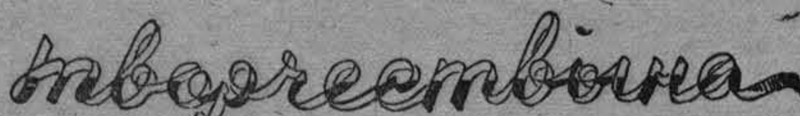
Биохимий институтысо сотрудник - шамыч А. Н. Бахын вуйлатымыже почеш ложашысе ферментым изучатлымек, кинде завод, пекарня-шамычлан сай киндым кӱэштaш у йӧным муыныт.

Академик Бахым калык пагала. 1937 ийыште тудо СССР Верховный Советыш депутатлан сайлалтын.

Н. М. Сисакян.

Биологический наука доктор.

ШОШО ТОЛЕШ

Мочол эртыш шыже кече,
Мочол эртыш теле кече,
Тольо шошо — сай ийгече,
Ок кӱл ынде вештар ече.

Шыде, йӱштӧ январь кече
Вашке ок воч ушышкат
Пура ушыш резин мече.
Адак муршо шырчыкшат.

Кажне эрлан важык кутыш
Кечалтеш ий оралтеш.
Йоча-шамыч тудым катышт,
Пычал семын кучылтнешт.

Коштыт нуно боец семын
Ийым вачышке пыштат,
Эртат икте почеш весе,
Ончен ӧрын вел кодат.

Шырчык толын капка ваке
Шинчал колтыш чомала,
Куана мемнан шӱмнаже
Муршо кайык-шырчыклан.

Шошо вӱд вашке толеш,
Мамык лумым нангая.
Тудо кече лишемеш,
А вара шуэш Майна.

ГУРЬЕВ МИКЛАЙ.
Сотнурский район,
Кожлаер средний школа,
8-ше класс.

ПЫТАРТЫШ ЛУМ ӰМБАЧ.
Фотоэтюд М. ЧУРШУКОВЫН.

Тумна

Урем ден иктат ок кошт
Кажне пӧртын тул коеш.
Вер гыч верышке йӱд вошт
Йышт гына тумна коштеш.

Тумна ок лӱд йӱштӧ деч,
Ок шотло йӱдым нимогайым,
Чакнымаш уке лум деч,
Мура мурым пеш оҥгайым.

Кертеш йӱдым лӱдыктен
Эртен кайыше маскам
Если ода керт пален
Тудо лӱдыкта тендам.

Кече шыратен лектат,
Поктен колтыш тӱтырам.
Еҥ-влак кож воктеч эртат,
Ужде малыше тумнам.

Немцев Микале.
Волжск район,
К-Парат средний школа.

ЧАПЛЕ ШОШО

Эрта койын чинче теле
Вашталтеш йылт пӱртӱсат.
Толеш шырчыкше юг вел гыч
Шула писын ош лумжат.

Вашке теве ломбернаже
Сылне тӱс ден пеледеш.
Ужаргалше озымнаже
Пасунажым леведеш.

Да коклан шыпак пуалын
Тарвана лайга мардеж.
Тӱнӧ шокшо лийылдалын
Кечат ынде кужемеш.

Мучко ший ока гай койын
Кадырген йога эҥер.
Тӱрлӧ кайык муро дене
Шергылтеш ужар куэр.

Аристов Саню.
Оршанский район, Туршинский НСШ, 7-ше класс.

„ЯЛ МУЧАШТЕ - ШОШО“ Николай Шабруковын сӱретше (Сернурский район, Янык ял).

Руш, татар, марий, чуваш
Чыла калык тӧр праван.
Совет элын гражданинже
Улына вет ме чылан.
Мемнан дружба пеҥгыде
Илена ме ик ой ден.
Нигунам ок керт тушман
Мемнан дружбым шалатен.
Чылан ямде улына ме
Шочмо элым аралаш.
Вӱдыштат и южыштат
Кертына отпор пуаш.
Мемнан мланде валне танк
Южыштыжо самолет.
Вӱд ӱмбалнына линкор
Шога, ямдын и пехот.
Руш, марий, армян, грузин
Илена ме ик ой ден.
Мемнан дружба пеҥгыде
Тушман ок керт шалатен.

Сидоров Александр.
Йошкар-Олинский район,
Медведевский средний школа.

Ужынат мо ерым кече лекме годым

Ужынат мо ерым
кече лекме годым,
Южышто лӱнгалтын
Тӱтыра кӱза.
Кече легылдале
Йыр йоллам шарале,
Шийын-шӧртньын койын
Тымык ер йолга.
Ужынат мо ерым
Кече лекме годым,
Вӱд ӱмбак кӱзалын
Тӱрлӧ кол модеш.
Колынат мо тые
Арама лонгаште,
Изи шӱшпык сылнын
Семжым шӱшкалеш.
Шижынат мо тые
Кузе лай мардежше
Шӱргынам шупшалын
Выжгыктен эрта,
Кузе вӱд ӱмбачын
Пӧрдын модылдалын,
Ерым тарвата да
Мӱндырк куржылда.
Кумда олык мучко
Ой пеледыш шуко,
Ужынат, лупс сылнын
Чинчын койылда,
Колхоз калык шукын
Мурым муралталын
Кушкын шушо шудым
Шангысек солат.

Данилов Борис.
Новый-Тор'ял

Мераҥ ден пий

Кужо пылыш, кӱчык поч,
Тӧрштен кае пече гоч:
Покта тыйым шеҥгеч пий —
Вет шагалыс тыйын вий.

„Вот чудак пий, вот окмак!
Утарен мераҥжымат“, —
Эх, охотник шыдешкен.
Вурсыш пийжым ушыж ден.

Куанале мераҥжат,
Да чымалте пич чодраш,
Улак верыш — вондерлаш
Шылын возо мудымаш.

СТЕПАН ФЕДОТОВ.
Волжский район,
Курык ӱмбал начальный школа.

Таче кече—каныш кече,
Кече кӱшычын онча.
Уремлаште шокшо таче
Тӱр волак гыч вӱд тӱча.
Йоча теве пим кычкен
Вик коремыш кудалеш
Кодалнеже модылден
Мамык лумжын шулымеш.
Таче кече—каныш кече,
Школыш ок кай нигӧат.
Ончо, йоча-шамыч таче
Лум окопым пеш ыштат.
Кок окопым ыштышна ме—
Икте весе—ваштареш;
Вара „бойым“ тӱҥалына ме
„Тушман“ дене, пытармеш.
Кас лишеме, кече шинче,
Чарна йӱк ял мучаштат
„Ну, чеверын, каныш кече“,
Йоча-шамыч пелештат.

Веня Кузнецов.
Оршанский район,
Туршинский НСШ,
7-ше класс.

(Ойлымаш)

Аркаш таче уло чонжо дене куанен. Тудо шукертсек шонен коштмыжым шуктен. Аркаш изинекак музыкым йӧратен. Куд иящак балалайкым шокташ тӱҥалын. Шымыше классым тунем пытарымыжлан балалайкым, гармоньым, мандолиным сайынак шоктен моштен. Тудо эше кудымшо классыш тунемаш коштмыжо годымак, садак музыкантлан тунемаш каем,—манеш ыле.

Ну вот, тудо таче Марийский музыкально-театральный училищын приемный комиссий ончылно шога. Слухым тергыше вычкыж кужу музыкант рояль клавишым перен, Аркашлан „а-а-а“ ман мурыкта. Аркашыже, ик йоҥгылыш деч посна чыла чын да сайын мурен пуыш, а пытартышыжлан „Если завтра война“ мурым сайынак мурыш.

Аркашым ваче гычше вӱчкалтен, слух тергыше каласыш:

— Молодец, сайын тунемаш гына пиж, тый сай музыкант лийын кертат.

Вара ешарыш:

— А могай инструмент дене шокташ тунемнет?

— Мый скрипка шокташ йӧршынак тунемнем,—пеҥгыдын вашештыш Аркаш.

— Пеш сай, скрипка дене.

— Кунар ияш улат?—йодо вес комиссий член.

— Латнылыт.

— Да,—ала-мом шонышыла лие кӱжгӱрак еҥ. — Но тунамак ешарыш,—нимат огыл, тыйын талантет уло, керташ лиеш.

Аркаш испытаний гыч куанен лекте. Пуйто пӱртӱсшат тудын лекмыжымак вучен. Школа ончылсо акаций ден шопкеже, эше ужарге кечыше лышташыштым „гыж-гыж, быр-быр“ шоктыктат. Нунын шургымышт тудлан „вот сай, вот молодец, тыгак кӱлеш“ манмыла шокта.

Аркаш утларак йывыртыш, шӱмжӧ куанымаш дене темын. Мурен колтымыжат шуо. Муралтен-муралтен Какшанысе йӱк-йӱан велыш йӱштылаш ошкыльо.

Мы шагом веселым шагаем,
И нет нам преграды нигде,—
Как птицы мы в небе летаем,
Как рыбы ныряем в воде!

* * *

Сентябрьын первый кечыже. Таче первой кече школышто тунеммаш тӱҥалеш. Йоча-шамыч у уш дене, у вий дене школышко толын улыт.

Жап 9 шагатат пелэ наре. Теве музыкальный училищын ик классыштыже Краснов Аркадиат теҥгылыште туныктышын ойлымыжым мут кодыде умлаш тӧчен колыштеш.

Таче первый кече ныл шагатым тунемычат, 1 шагатлан урок пытыш. Класс гыч лекмеке увертымаш оҥга деке миен, увер-шамычым лудаш тӱҥалыч. Тушто возымо: „Тений тунемаш пурышо-шамыч! Кӧ скрипка дене шокташ тунемаш шона гын, таче 3 часлан шымыше номеран классыш погыныза!“

Лудын пытарымеке училищын общежитийышкыже кайышт.

Шагат стрелка кумытан цифра дек нушкеш. Аркашат кочкын-йӱын тӧрланымекыже школыш йолташ-шамычше дене пырля скрипка урокыш лектын ошкыльо.

Аркаш адакат парта коклаште. Ончылно туныктышо скрипкам кучен каласкала:

— Скрипка—тиде тыгай инструмент, кудын нимогай ладшат уке. Шке шижмаш да слух дене велэ шоктен кертат. Тудым чыла еҥ шокташ тунемын ок керт. Вара кажнылан скрипкам пуэдыш. Аркашланат шыште тӱсан скрипкам кучыктен пуыш. Тунам тудо эше утларак куаныш. Туныктышын ойлымыжо гыч Аркаш скрипкан кузе строитлалтмым палыш. Тудлан тиде строй лалыме, вет тудо мандолинам шоктен, а скрипка чылтак мандолина гай строитлалтеш.

Туныктышо Аркаш ӱмбак ончалын, каласыш:

— Ну, иктаж мурым шокталтен ончыкто-ян.

Аркаш кынел шогале... Классыште вычкыж муро йӱк шергылтеш. Тудо даже коридорышкат шокта. Эртен кайше-шамыч класс омса лишан шогалын колыштыт. Кажныжат шижеш: тиде рвезын талант кугу. Туныктышат Аркашын кум мурым шоктымаш гычше тидым шиже да пелештыш:

— Тылеч умбакыже шке гыч ит шокто. Мом мый кӱштем, тудым велэ шокто, уке гын, шкендым пужет.

Тыге Аркаш первый урокым эртарыш.

* * *

Шыже велыш кайше кеҥеж. Кече тугак шке шокшыжым вашталтен огыл. Пушеҥге гына изишак оралген. Аркашын музыкальный школыш тунемаш толмыж деч вара кунар ий эртен, ом пале. Мо гынат, Краснов Аркаш ик шыжым Йошкар-Ола мучко чыла эртен кодшым ушыш налын, школышто тунемме жапшым шарналтен коштын.

Теве Ленинский сад, тудо тыште шке йолташ-шамычше дене шуко кеҥеж сай кечым эртарен. Шуко гана садын пушкыдо шудыштыжо книгам лудын киеныт. Адак Какшанжымат мондаш огеш лий, тудын леве вӱдыштыжӧ Аркаш шуко гана йӱштылын.

Кузе от шарне шочмо-кушмо велым, вет таче тудо элын шӱмышкыжӧ—Москваш тунемаш, консерваторийыш кая.

Йошкар-Ола ӱмбак кас велыш кайше кече йолжым шуен: кӱртньӧ корно вокзалыште калык шыҥ-шыҥ. Аркашат тыштак, шке йолташыже-шамыч дене прощатлен шога. Тудын чурипттыже куанымашым ужаш лиеш, тудо эре шыргыж шога. Теве тудо вагоныш ошкыльо. Изиш лиймеке свисток йӱк...

Теве ончыл вагонышто ош шовыч лупшкедалтеш. Тиде Аркаш йолташыже-шамыч дене прощатла. Поезд кандалге шикшым шеҥгелан коден, утыр ончык чыма. Аркаш вагон окнаш вуйжым луктын, элын поянлыкшым ончен, куанен кая. Теве ужар чодра. Ӧрдыжыштӧ завод-шамычын тӱньыкышт койын кодыт.

ЯГЕЛЬДИН МИКЛАЙ.
Йошкар-Ола.

28

Текст А. АЛОВЫН
Сӱрет Л. СМЕХОВЫН

А тый отыл тыгай, тиде Володя гай

Жап шуэш лекташ
зарядкышке.
Рупор-шамыч кычкырат:
„вашке!“
Ӧрканен Володя кынелаш,
Тудо ямде кечыгут малаш.

Ӧкым кынелеш...
Шӱргымат мушкаш кӱлеш.
Адак теве икте томаша—
Тудо вӱд дечат тугак
лӱдеш.
Бр...р...р... Вӱдшӧ
кылмыкта пешак.

Шошо толын шокшын
ырыктен
Но Володя дене чудеса:
Пӱтырналтын пылыш тӱнг
мартен,
Ырыкта кок примус, ончыза!

А коштмаште и
походыштат
Шкет Володя эн шенгеч
нушкеш.
Вет садлан йоча-влак
коклаштат
Тидым ужын воштылтыш
лектеш.

Нуно художественный литературым лудаш пеш йӧратат. М. Горькийын, Н. Островскийын, М. Шолоховын да моло писатель, поэт-шамычын возымо чапле произведенийыштым куанен лудыт. Книга—тунеммаште кугу полышым пуа.

СНИМКЫШТЕ: Оршинский средний школын (Ново-Торъяльский район) 6-шо классыштыже тунемше Корчемкий Коля ден 7-ше классыште тунемше Ешмеков Валя лудмо книгашт-шамыч нерген каласкалат.

Фото Д. ЗВЕРЕВЫН.

Кузнецовский школышто

Драматический кружок йоча творчествым ончымо олимпиадылан теле каникул пытымекак ямдылалташ тӱҥалын. Йоча-шамыч М. Шкетанын „Лапчык Каритон“ пьесыжым ямдылат.

Хоровой кружок тӱрлӧ у муро-шамычым тунемеш. Вышивальный, танцовальный, литературный кружок-шамычат почеш огыт код.

Литературный кружок 2 альманахым луктын. Кызыт йоча творчествым ончымо олимпиадылан альманахым лукташ тӱҥалыныт. Тыште йоча - шамычын олимпиадыште участвоватлышаш произведенийышт—почеламутышт, ойлымашышт да сӱретышт лиеш.

Н. Потапов.
Н-Торъяльский район,
Кузнецовский НСШ.

ОНГАЙ МОДЫШ

Шинча ончылнак шылмаш

Айста шылмыла модына! Только моло гунамсе гай она шыл, а „маскироватлалтын“, оролышын шинчалан коймаштыжак шылына.

Модышым кудвечыштат, садыштат, адак тӱрлӧ площадкыштат эртараш лиеш.

Кычалше лач ик минутлан шинчажым петыра, тиде жапыште чыла модшо-шамыч кычалше ик гана ончымаштак ынже уж манын, площадкын тӱрлӧ верышкыже шылын пытат.

Кӧм эн пытартышлан ужыт, тудо сеҥышылан шотлалтеш. Модын пытарымек эн оҥайын маскироватлалтшым терга сай лиеш: мутлан, пушеҥге воктен шинчын, весе савар деран вургемже тӱсан шудо лишан возын.

Йодсӹ умылтарена

Шӱдыр мланде ӱмбаке камбозын кертеш мо?

Юмылан ӱшаныше-шамыч поп тӱшкан „акыр саман“ шуэш, кавасе иктаж-могай шӱдырын волен вочмыжо дене мланде пыта, манме тӱрлӧ шӧякыштым ойлыштыт.

Но пионер ден тунемше шамыч чыланжак огыт шинче: молан тиде чынак лийын ок керт, садлан тыгай ойлыштмаш—пӱтынек шонен лукмаш, шоя улмо нерген умылтарен огыт мошто.

Шӱдыр мланде ӱмбак теве молан камбозын ок керт. Первыяк, пространствыште шӱдыр шамыч пеш шуэн, Мланде деч пешак тораште да икте-весышт дечат тораште улыт. Мыланна тора гыч ончымаште гына шӱдыр-шамыч чӱчкыдын улмыла койыт. Ик астроном тыге ойла: пӱтынь Европеш кум мӱкшым гына кодаш гын, Европын пространствыште мӱкш-шамыч тӱнямбал пространствыште улшо шӱдыр шамыч деч чӱчкыдын лийыт. Тыгай годым ик мӱкш весе дене тӱкнен кертеш мо?

Уке. Мӱкш шамыч вашлияш шонат ыле гынат, шуко кычалмек гына вашлийын кертыт ыле.

Теве вес причина. Умбак ончымаште шӱдыр-шамыч пеш изин койыт. Но нуно кажныжат—кече улыт. Шуко шӱдыр-шамычше мемнан кече деч шӱдӧ, тӱжем да миллион пачаш кугу улыт. А кече мланде деч 1,3 миллион пачаш кугу. Тыгай кугу тела-шамыч Мландышке камбозын кертыт мо?

Огыт керт. Мӧнгешла, мланде ден шӱдыр вашлийме годым Мланде шӱдырыш камбочшаш ыле. Вет ме ойлена: „Мландышке кӱ камбозын“. Нине кок тела-шамыч икте—весыштым шупшын шогат гынат мланде кӱышкӧ ок камбоч.

Кӱ Мланде деч мыняр гана куштылго, тунар гана писын тушко вола. Мландын нелытше дене таҥастарымаште кӱ пешак куштылго. Тыжеч каласаш лиеш: Мланде кӱ деке ок лишем, а кӱ гына Мландышке камбозеш.

Ребус

Тыште могай произведений лӱмым возымо? Да, тиде произведенийым кӧ возен палыза.

Н. С. ЛЕКАЙН

Изи „пограничник-шамыч“

„Юленур“ колхозышто Степанов Алексей ила. Тудын шым йочаже уло. Йоча-шамыч чыланат таза кап-кылан, весела улыт. Вет нуным ончаш государстват полша. Алексейын кум йочаже-шамыч Аркадий, Саня да Коля школышко коштыт. Аркадий ден Саня нылымше классыште тунемыт, а Коля але тений гына тунемаш тӱҥалын, тудо первый классыште. Туге тынат, Коля чыла предмет денат отлично тунемеш.

Тунемын толмеке, йоча-шамыч обедым ыштат, а варажым ушым кандарымыла модаш лектыт. Нунын йолташышт Ненек да моло-шамычат улыт.

Йоча-шамыч „нарушительым“ да „шпионым“ кучымыла модаш пеш йӧратат. Нунын адак модашышт вержат пеш чапле. Ял воктене кугу куп шуйна. Тушто шарангыла, нӧлперла да кожерла кумдан шарлен. Куп покшелне лочо куэ-шамыч шуэн гына кушкыт. Йоча-шамыч тиде куп покшеч границым ыштеныт. „Куп вес могыржо вес эл, а тиде могыржо мемнан“ маныт нуно. Ненек „нарушитель“ лиеш, а Аркадий, Саня да Коля тудым кычалыт.

Теве нуно кузе модыт:

Куп воктене, пу пычалым кучен, часовой шога. Тудо вес могырыш огеш кой, изи кож шенгелан шойышталтын. Шкеже тудо эреак кок могырыш ончыштеш, ончыкат шеклана, „границым“ пеҥгыдын орола.

Вес велым, ик пушеҥге йымач весыш шылын, „нарушитель“ толеш. Тудын шинчаже тулла йӱла, йырым-йыр ончыштеш. Иктаж йӱк шокта гын, тудо йымен шогалеш. Мо шоктымым пален налмешке, огеш тарване, вара адак ончыко нушкеш. „Нарушительын“ кидыштыже кож лӱш. Тудо, пале ынже лий манын, тиде лӱш дене толмо кышажым ӱштеш. А кӱлеш лиеш гын, лӱш шенгелан шойышталтын, туртын шинчеш.

„Нарушитель“ кӱкш кож йымаке миен шогале. Кенета „кыжгож“ шоктыш. Тудо лӱдӧ. Шинча „пылт-полт“ велэ коеш, кок могырыш ончыштеш. „Тиде корак улмаш“ шоналтыш. Кож вуйышто чынак ола корак шинча улмаш, тудо, еҥ толмым шижын, лӱдын чоҥештен.

„Часовой“ ончал колтыш. „Молан шып шинчыше корак кенета лӱдӧ,—шоналтыш тудо,—тыште кеч мо гынат уло“. „Часовой“ пеш шеклана, кож йымаке шымлен онча. Теве кож лӱш тарваныш, тембакыла лишемеш. Но „часовой“ деч ятыр ӧрдыж гыч кая.

„Часовой“ пу пычалжым нӧлтале.

— Стой!

„Нарушитель“ тӧрштaлтыш, кож йымаке мӧнгеш шыле. Тиде жапыште „часовой“ кычкыра: „буҥ, буҥ, буҥ“, пуйто тудо лӱлтеш. „Нарушителят“ тыгак кум гана почела кычкырале да кож шенгачын умбакыла куржын колтыш.

„Часовойын“ лӱлтмым колын, Саня ден Коля куржын тольыч. Нуно пийым вӱденыт, но пиже нымаят ок кай.

— Мом лӱлтыда? —йодеш „застава начальник“.

— „Нарушитель!“ кызыт гына тышкыла куржо, тудым немедлено кучаш кӱлеш.

Йоча-шамыч „нарушительым“ кычал каяш тӱҥальыч. Кож йымаке мийышт, кыша уло, только толмо кышаже пешак пале огыл. Нуно кыша почеш каят.

„Нарушитель“ пеш чоя улмаш. Тудо изиш умбакырак куржын да шарангыла коклаш пурен. Тушто тудо тореш кутын курштал пытарен. Вара ик кож йымаке миен, тужечын, шке кышаж денак лектын. Изи „пограничник-шамыч“ тиде кышаш онталалт пуреныт да пеш кычкырат:

— Сдаваткалт! Кож вуй гыч волo!

Но кож вуйышто иктат уке. Тунам нуно эше умбак кычал каеныт. Но тегак кыша ныгуштат ок кой. Изи „пограничник-шамыч“ йырым-йыр кышам кычалыт.

— Аркадий,—кычкырале Коля,—теве тудо кужеч каен. Кож гыч кожыш ур гай вончен да ӱлык волен. Толза, толза ончыза!

„Нарушитель“ чынак туге ыштен улмаш. Нуно, кышам муын, почешыже каят.

— Теве, теве,—шыпак ойла Саня,—нулгер коклаш пурен каймыш.

„Застава начальник“ пурен кайше „нарушительым“ ужо.

— Тегак от утло,—мане. Тунамак аврал налаш командым пуыш.

Йоча-шамыч нулгерым авырал нальыч. Аркадий кыша дене пура.

„Буҥ, буҥ“ шоктыш, адак „буҥ, буҥ“ йоча-шамыч пуйто лӱлтыт.

— Руки вверх!—кычкырал колтыш ик йоча.

„Нарушитель“ шеҥгекыже савырнен ончале, Саня пу пычалым виктен шога. „Нарушитель“ пычалжым кудалтыш, кидшым кӱшкӧ нӧлталеш...

Кече шинчаш тора огыл. Аркадий, Саня да Коля мӧҥгышкышт толын аваштлан пуым пӱчкаш полшат, пачам да презым пукшат, йӱктат.

— Кушто тыге нӧрен коштын улыда?—йодеш аваже.

— „Нарушительым“ кучен улына,—воштылеш Аркадий.

Отв. редактор—
П. А. КЛЮКИН.

Э 1232. 3—17 Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.